

OSALLISUUDEN JÄLJILLÄ

Lapsen osallisuus ensiarviointityöskentelyn asiakirjoissa

Noora Ruotsalainen ja

Jessica Vähämaa

Helsingin yliopisto

Valtiotieteellinen tiedekunta

Lasten- ja perhepalveluiden sosi-
aalityö

Käytäntötutkimusraportti

7.2.2020

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta – Fakultet – Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree Programme Sosiaalityön maisteriohjelma	
Tekijä – Författare – Author Ruotsalainen, Noora ja Vähämaa, Jessica			
Työn nimi – Arbetets titel – Title Osallisuuden jäljillä. Lapsen osallisuus ensiarviointityöskentelyn asiakirjoissa.			
Oppiaine/Opintosuunta – Läroämne/Studieinriktning – Subject/Study track Käytäntötutkimus			
Työn laji – Arbetets art – Level käytäntötutkimus	Aika – Datum – Month and year Helmikuu 2020	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 33	
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Käytäntötutkimus on toteutettu yhdessä Keski-Uudenmaan sosiaali- ja terveystuntayhtymän Järvenpään perhesosiaalityön yksikön kanssa. Tutkimuksessa tarkastellaan lasten osallisuutta lastensuojeluilmoitusten ensiarviointityöskentelyssä. Tavoitteena on kuvata lasten osallistumisen ja osallisuuden tapoja. Tutkimuskysymyksenä on: Miten lasten osallisuudesta kirjoitetaan ensiarvioinnin asiakirjamerkinnoissa?</p> <p>Lastensuojeluilmoituksen ensiarvioinnilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sitä prosessia, jossa työntekijä tekee ratkaisun ilmoituksesta seuraavista toimenpiteistä. Järvenpään mallissa ensiarvioinnin aikana tieto muodostuu dialogissa asiakkaan kanssa, eikä ratkaisua tehdä koskaan pelkän ilmoitustekstin perusteella. Asiakkaisiin ollaan aina yhteydessä 7 vuorokauden sisällä joko puhelimitse tai heidät kutsutaan ensiarviointitapaamiseen, jonka jälkeen tehdään ratkaisu jatkotoimenpiteistä.</p> <p>Tutkimusaineisto koostuu 38 ensiarvoidusta lastensuojeluilmoituksesta aikavälillä 1.6.–30.6.2019. Tutkimusaineisto analysoitiin teoriaohjaavan sisällönanalyysin avulla. Luokittelimme asiakastekstejä sen mukaan, millaisia lähestymistapoja lapsen osallisuuteen havaitsimme teksteissä (Thomas 2002). Lisäksi tarkastelimme aineistoa prosessi- ja kohtaamisosallisuuden käsitteiden kautta (Muukkonen 2013).</p> <p>Tunnistimme aineistosta kliiniset, byrokraattiset ja arvosidonnaiset lähestymistavat lapsen osallisuuteen. Lasten osallistamatta jättämistä perusteltiin lapsen haavoittuvuudella. Sekä lapsen osallistumista, että osallistumisen puutetta perusteltiin organisaation ohjeistuksilla ja palveluiden järjestämisvastuilla. Lapsen osallistuminen nähtiin joissain tapauksissa itsessään tärkeänä arvona ja lapsen osallisuus omassa asiassaan oleellisena. Lasten osallisuus ensiarviointiprosessissa toteutui usein vanhempien kanssa työskentelyn keinoin niin tapaamisissa kuin puhelimitse, mutta lasten kohtaamisosallisuus toteutui harvoin.</p> <p>Tutkimustulokset ohjaavat työntekijöitä kiinnittämään enemmän huomiota lapsen osallisuuteen ja osallisuuden tapoihin ensiarviointiprosesseissa. Tuloksia voidaan hyödyntää ensiarviointityöskentelyn kehittämishankkeessa luomalla selkeät puitteet, toimintamallit ja kirjaamiskäytännöt lapsen osallisuuden toteutumisen varmistamiseksi.</p>			
Avainsanat – Nyckelord – Keywords Osallisuus, ensiarviointi, lastensuojeluilmoitus, teoriaohjaava sisällönanalyysi			
Ohjaaja tai ohjaajat – Handledare – Supervisor or supervisors Aino Kääriäinen			

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	5
2.1 ENSIARVIOINNIT	5
2.2 TOIMINTAYMPÄRISTÖ JA AINEISTO.....	6
3 OSALLISUUS	7
3.1 LAPSEN OSALLISUUDEN OIKEUDELLINEN PERUSTA	7
3.2 OSALLISUUDEN ULOTTUVUUDET JA AIKUISTEN ASENNOITUMINEN OSALLISUUTEEN.....	8
3.3 LAPSEN KOHTAAMIS- JA PROSESSIOSALLISUUS.....	9
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	10
4.1 TUTKIMUSKYSYMYS	10
4.2 KÄYTÄNTÖTUTKIMUS.....	11
4.3 EETTISYYS	11
5 TUTKIMUSAINEISTO JA ANALYYSIPROSESSI	12
5.1 TUTKIMUSAINEISTO	12
5.2 ANALYYSI.....	13
6 TULOKSET	18
6.1 KLIININEN LÄHESTYMISTAPA	18
6.2 BYROKRAATTINEN LÄHESTYMISTAPA.....	20
6.3 ARVOSIDONNAINEN LÄHESTYMISTAPA	22
6.4 PROSESSI- JA KOHTAAMISOSALLISUUS ENSIARVIOINTITYÖSKENTELYSSÄ.....	24
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	26
8 POHDINTA	29
LÄHTEET	31

1 JOHDANTO

Tämä työ on käytäntötutkimus Keski-Uudenmaan sosiaali- ja terveystyöntekijöiden kuuluvaan Järvenpään kaupungin perhesosiaalityössä tehdyistä ensiarvioinneista osana lastensuojeluilmoituksen käsittelyä. Ensiarviointi on osa palvelutarpeen arviointiprosessia, jossa tehdään seitsemän arkipäivän sisällä asian vireille tulosta ratkaisu siitä, tarvitaanko asiassa laajempaa selvitystä lapsen ja perheen tilanteesta. Laajempi selvitys eli palvelutarpeen arviointi on lain mukaan aloitettava viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireille tulosta ja sen on valmistuttava kolmessa kuukaudessa. Arvioinnissa selvitetään lapsen elämäntilanne, tuen tarve sekä arvioidaan myös mahdollinen lastensuojelun tarve. Arviointi tehdään tarpeen mukaisessa laajuudessa yhteistyössä asiakkaan ja tarvittaessa läheisverkoston kanssa. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 36 §.) Ensiarvioinnilla pyritään nopeuttamaan lastensuojeluilmoitusten käsittelyä. Tavoitteena on varmistaa, että asiakas saa tarvittavat palvelut oikea-aikaisesti.

Tutkimuksemme alkuperäisenä tavoitteena oli tuottaa tietoa ensiarviointityöskentelyn vaikuttavuudesta, sillä tutkimusta ensiarvioinneista on tehty vähän. Tehokas ensiarviointityöskentely on ilmeisen tarpeellista, koska lastensuojeluilmoitusten määrät ovat kasvussa; Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen mukaan vuonna 2018 lastensuojeluilmoitusten määrä kasvoi 5 prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna. Kaikista ilmoituksista ei ole tarpeen edetä laajempaan palvelutarpeen arviointityöskentelyyn eikä se tämänhetkisin resursseilla olisi edes mahdollista. Aineiston analyysivaiheessa huomasimme kuitenkin, ettei tietoa vaikuttavuudesta ole saatavissa määrällisesti pienestä aineistosta sisällönanalyysin keinoin. Lisäksi vaikuttavuus olisi edellyttänyt myös jonkinlaisen seurantajakson tarkastelua. Tästä syystä päädyimme tutkimaan lasten osallisuuden toteutumista ensiarviointityöskentelyssä.

Tarja Pösö (2010) kuvailee lastensuojelun institutionaalisen rajan määrittymistä ja lastensuojeluasiakkuuden alkamiseen sekä päättymiseen johtavia syitä. Pösön mukaan raja määrittyy monisyisenä ja asiayhteyksiin sidonnaisina, eikä sitä voi määrittää asiakkaaseen liittyvien ominaispiirteiden, elämäntilanteiden tai käyttäytymisen pohjalta. Esimerkiksi yksinhuoltajuus, nuoren karkailu kotoa tai vanhemman mielenterveysongelma eivät ole yksinään asiakkuuteen johtavia asioita, vaan niitä tulkitaan suhteessa lapsen ja per-

heen sosiaalisiin verkostoihin ja erilaisia ongelmatilanteita ja kriisejä tasapainottaviin tekijöihin. (Pösö 2010, 329–330.) Ensiarviointiprosessi noudattaa valikoinnissaan samankaltaista tulkintaa; ratkaisu palvelutarpeen arvioinnin aloittamisesta ei perustu pelkästään lastensuojeluilmoituksen sisältöön, asiakkaan elämäntilanteeseen, ominaispiirteisiin tai käyttäytymiseen vaan näiden tulkintaan ja vuorovaikutukseen asiakkaan kanssa.

Vuorovaikutuksella asiakkaan kanssa tarkoitamme tässä tutkimuksessa vuorovaikutusta erityisesti lapsen kanssa. Yksikössämme on aiemmin toteutettu pro gradu -tutkimus vanhempien osallisuuden kokemuksista palvelutarpeen arvioinneissa, joten päädyimme tarkastelemaan vuorovaikutusta työntekijän ja lapsen välillä siten, että keskiössä on lapsen osallisuus omassa asiassaan. Juhilan (2006, 119) mukaan asiakkaan osallisuus toteutuu, kun asiakkaan omista lähtökohdistaan esiin nostama tieto otetaan sosiaalityön lähtökohdaksi ja sitä ohjailevaksi määrittäjäksi. Lapsen osallisuus prosessissa mahdollistaa siihen, että käsiteltävän tilanteen suhteen ymmärrys rakentuu vuorovaikutuksessa työntekijöiden (ja vanhempien) kanssa.

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Ensiarvioinnit

Aiempiä tutkimuksia ensiarviointityöskentelystä on tehty Espoossa (2017) ja Järvenpäässä (2018). Espoon Ahma-mallissa tavoitteena on pyrkiä nopeaan, vaikuttavaan ja asiakkaan tarpeisiin vastaavaan toimintaan. Järvenpäässä LAPE-ketterä kokeilun aikana luotiin oma ensiarvioinnin työskentelymalli, jossa tavoitteena on kyetä reagoimaan nopeammin kaikkiin yhteydenottoihin ja lastensuojeluilmoituksiin. Tutkimus toteutettiin tässä yksikössä, jossa ensiarvioinnin työskentelymalli on edelleen käytössä. Jaakko Rytö (2019) on tarkastellut mallia osana pro gradu -tutkimustaan, jossa kerättiin kokemuksia osallisuudesta palvelutarpeen arviointityöskentelyssä. Kokemuksia kerättiin vain työskentelyyn osallistuneilta vanhemmilta, lasten osallisuutta ei tarkasteltu.

Järvenpään ensiarvioinnin työskentelymallin keskeisiä tavoitteita ovat olleet sosiaalihuoltolain mukaisten yhteydenottojen ja lastensuojeluilmoitusten käsittelyn nopeuttaminen, oikea-aikaisen avun ja tuen järjestäminen perheelle sekä tuen saamisen varmistaminen yhdessä perheen verkostojen kanssa, sekä perhesosiaalityön jalkauttaminen osaksi

peruspalveluiden verkostoa konsultaatiomallin avulla. Oleellisena tavoitteena on ollut myös vapauttaa resursseja palvelutarpeen arviointien tekemiseen määrärajoissa ja tarpeen mukaisessa laajuudessa, sekä tuen järjestyminen lapselle tai perheelle jo palvelutarpeen arvioinnin aikana.

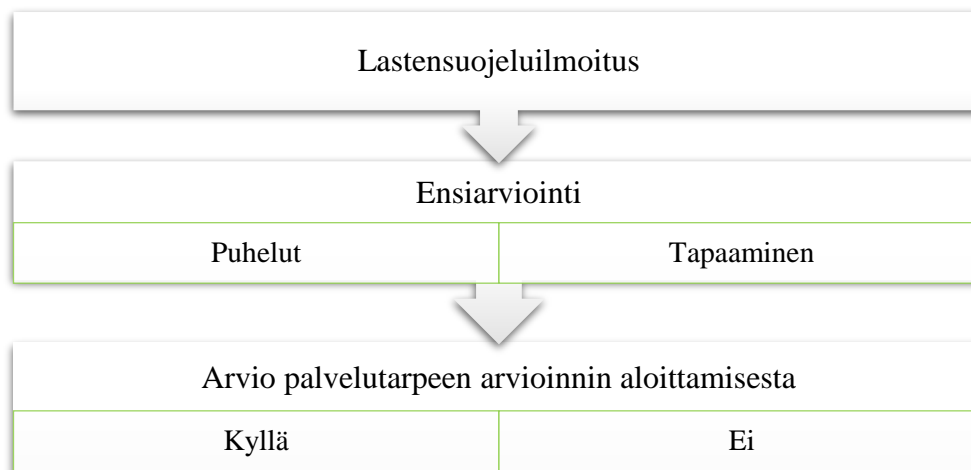
Työelämäyhteisön toive käytäntötutkimukselle oli ensiarviointiprosessien tarkastelu. Aiempaa tutkimusta ensiarviointityöskentelystä on kuitenkin hyvin vähän, kuten edellä esitimme. Tästä syystä päädyimme muodostamaan tutkimusideamme aineistoista nousevien havaintojen pohjalta, minkä avulla löysimme myös käsitteellistettäväksi ilmiöksi lapsen osallisuuden. Osallisuuden kautta tutkimuksen teoriapohja jäsenyi hiljalleen tutkimuksen edetessä. Osallisuus ilmiönä tuotti myös näkökulman aineiston luokittelun jälkeiselle analyysille.

2.2 Toimintaympäristö ja aineisto

Tutkimus toteutettiin Keski-Uudenmaan sosiaali- ja terveystyöntekijäkeskukseen kuuluvan Järvenpään kaupungin perhesosiaalityön yksikössä. Yksikössä kolme sosiaalityöntekijää ja kolme erityissosiaalihoitajaa vastaavat lastensuojelun ja perhesosiaalityön virka-aikaisesta päivystyksestä ja palvelutarpeen arvioinneista. Lisäksi yksikössä työskentelee erityisen tuen tarpeessa olevien lasten ja heidän perheidensä kanssa suunnitelmallisen sosiaalihoitajan mukaisen perhesosiaalityön työparitiimi, johon kuuluu sosiaalityöntekijä ja erityissosiaalihoitaja.

Virka-aikaisella päivystyksellä tarkoitetaan tässä yhteydessä lastensuojeluilmoitusten ja yhteydenottojen vastaanottamista, päivystyspuhelimessa palveluohjauksen ja konsultoinnin antamista sekä asiakkaille että yhteistyökumppaneille sekä mahdollisia kiireellisiä lastensuojelutoimenpiteitä. Lastensuojeluilmoitusten ja yhteydenottojen vastaanoton yhteydessä ilmoitukset ensiarvioidaan (ks. Kuvio 1). Toisinaan ilmoituksessa esiin nostetut huolet ovat sellaisia, että niiden selvittäminen on mahdollista puhelinkeskustelun aikana. Toisinaan asiakas ja mahdollisesti hänen verkostonsa riittävässä laajuudessa tavataan, ja yhteisymmärrys syntyy vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa. Puhelinkeskustelun tai tapaamisen perusteella voidaan päätyä siihen, ettei asiaa tarvitse selvittää laajemmin pal-

velutarpeen arvioinnilla vaan riittävä selvyyks on syntynyt ensiarviointityöskentelyn aikana. Vaihtoehtoisesti voidaan päätyä siihen, että asiakkaan tilanne vaatii laajempaa selvittelyä, jolloin palvelutarpeen arviointiprosessi käynnistetään.

Kuvio 1. Ilmoitusten ensiarviointiprosessi.

Yksikkömme palveluperiaatteeseen kuuluu, ettei päätöstä asiakkaan tilanteesta tehdä koskaan pelkästään ilmoituksen perusteella vaan käsittely edellyttää aina yhteydenottoa asiakkaaseen. Tämän vuoksi asiakkaaseen ollaan aina yhteydessä ja yhdessä käydyn keskustelun perusteella vasta päätetään mahdollisista jatkotoimenpiteistä.

3 OSALLISUUS

3.1 Lapsen osallisuuden oikeudellinen perusta

Lapsen oikeus osallisuuteen on suojattu lainsäädännöllä, ja kansallinen lainsäädäntö perustuu YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12. artiklan mukaan sopimusvaltioiden tulee taata siihen kykenevälle lapselle oikeus näkemystensä vapaaseen ilmaisuun itseään koskevissa asioissa. Lapsen mielipiteet on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Perustuslaissa (731/1999, 6.3 §) todetaan, että lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Lastensuojelulain (417/2007, 5 §) mukaan lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä

ja lastensuojelua toteutettaessa, on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin. Lastensuojelulaissa (20.2 ja 20.3 §) säädetään myös, että kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain (434/2003, 34 §) mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta. Sosiaalihuoltolain (1301/2014, 32 §) mukaan lapsen mielipide on aina selvitettävä ja siihen on kiinnitettävä erityistä huomiota sosiaalihuollon asiakasperheen palvelutarvetta arvioitaessa.

Virve Toivosen (2017) mukaan oikeutta osallistua itseään koskevien asioiden päätöksentekoon pidetään yhtenä tärkeimmistä oikeuksista, ja osallisuuden merkitys myös lapsia koskevassa lainsäädännössä on kasvanut eräänlaiseksi lapsilainsäädännön perusarvoksi (Toivonen 2017, 119-120). Toivonen ja Pollari (2018) toteavat, että lastensuojelulain esitöiden mukaan lastensuojelussa on tavoitteena turvata laajasti juuri lapsen osallisuutta, ei yksin muodollisia osallistumisoikeuksia. Lapsen osallisuudessa on kyse konkreettista osallistumisesta laajemmasta lapsen tunnepohjaisesta kokemuksesta siitä, että hän on mukana ja voi vaikuttaa omaa elämäänsä koskeviin asioihin. (Toivonen & Pollari 2018, 53).

Ganna Bijleveld, Christine Denning ja Joske Bunders-Aelen (2013) esittävät, että lapsi haluaa aina mahdollisuuden osallistua oman asiansa käsittelyyn, kun taas sosiaalityöntekijät osoittavat useita tilanteita, joissa näkevät lapsen osallistumisen sopimattomana. Käsitys lapsesta haavoittuvana ja kykenemättömänä näkemään tilannettaan yhdessä suoje-lukeskeisen menettelytavan kanssa voi johtaa siihen, että lapsen laillinen oikeus osallisuuteen jää toteutumatta. Tähän vaikuttavat myös esteet työskentelyn prosesseissa sekä sosiaalityöntekijän mahdollisuuksissa luoda henkilökohtainen suhde lapseen. (Bijleveld, Denning & Bunders-Aelen 2013, 137.)

3.2 Osallisuuden ulottuvuudet ja aikuisten asennoituminen osallisuuteen

Nigel Thomas (2002) tarkastelee osallisuutta jakaen sen eri ulottuvuuksiin, jotka vaikuttavat lapsen kokemukseen osallisuudestaan ja joiden keskinäiset suhteet voivat vaihdella. Näitä ulottuvuuksia ovat *mahdollisuus valita, mahdollisuus saada tietoa, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, mahdollisuus ilmaista itseään, mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen- sekä mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin*. Thomas korostaa, että

lapset ja heidän tilanteensa ovat yksilöllisiä, ja lapset tarvitsevat eri tavoin aikuisten tukea osallisuuden toteutumiseksi. (Thomas 2002, 174-176.)

Tutkimuksessamme hyödynnämme Thomasin (2002) jaottelua aikuisten lähestymistavoista ja asennoitumisesta lapsen osallisuuteen. Näitä lähestymistapoja on Thomasin mukaan neljä: kliininen, byrokraattinen, arvosidonnainen ja kyyninen. *Kliinisessä lähestymistavassa* osallistuminen nähdään helposti riskinä ja lapsen hyvinvointia vaarantavana tekijänä, ja tällöin lapset jätetään keskustelun ja päätöksenteon ulkopuolelle. Kliininen näkökulma, jossa lapsen emotionaalista kapasiteettia ja haavoittuvuutta arvioidaan, voi toisaalta johtaa myös hyvin yksilölliseen huomiointiin ja mukaan ottamiseen. *Byrokraattisessa lähestymistavassa* lapsen osallistumista määrittelevät pitkälti organisaation asettamat kriteerit ja muodolliset vaatimukset, joilla perustellaan sekä lapsen sivuuttaminen, että huomioiminen. *Arvosidonnaisessa lähestymistavassa* osallisuutta pidetään lapsen oikeutena ja se nähdään täten itsessään hyvänä ja tärkeänä. Arvosidonnaisesti ajattelevat aikuiset pitävät tehtävänänsä mahdollisuuksien luomisen lapsen osallisuuden toteutumiseksi. *Kyynisessä lähestymistavassa* lapsen osallistuminen nähdään vaarana, koska lapset ovat manipuloivia ja heillä on jo liikaa vaikutusvaltaa. (Thomas 2002, 171.)

3.3 Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus

Tiina Muukkonen (2013) toteaa, että osallisuus rakentuu kahdella tasolla: yksittäisissä kohtaamisissa ja asiakasprosessin osien kokonaisuutena, ja nämä yhdessä muodostavat jokaisella lapsella omanlaisensa osallisuuden. Työntekijä huolehtii lasten ja aikuisten osallisuudesta asiakasprosessin eri vaiheissa, joita ovat tilannearviot, suunnitelmat, niiden toteutus ja näiden arvioinnit. Näiden vaiheiden suunnitelmallisuus sekä avoin tiedonvälitys ja -muodostus tukevat osallisuutta prosessitasolla. Jokaisessa yksittäisessä tapaamisessa taas voidaan pyrkiä dialogisuuteen, jolloin kohtaamisosallisuus voi toteutua. Lapsen osallisuus rakentuu lapsierityiseksi niin, että lapselle ja hänen perheelleen valitaan tarjolle sopivia osallisuuselementtejä. Näitä prosessi- ja kohtaamisosallisuutta rakentavia elementtejä ovat seuraavat: 1) lapsi puheenaiheena, 2) lapsi nähdään, 3) lapsen ja vanhemman vuorovaikutus, 4) lapsen tieto-osallisuus, 5) kohtaaminen lapsen kanssa tavattaessa, 6) lapsi tiedon tuottajana, käsittelijänä ja palauttajana- sekä 7) lapsi arvioijana. Näiden elementtien valinta tehdään mielellään yhdessä, ja lapsen osallisuudesta puhuminen

nostaakin esiin lapsen ja vie huomion pääasiaan eli lapsen etuun, hyvinvointiin ja lapsen kannalta oikeiden ratkaisujen tekoon. (Muukkonen 2013, 167.)

Prosessiosallisuuden ytimessä ovat tieto, tiedonmuodostus, ja tiedon välitys lapselta tai lapselle sekä vanhemmilta tai vanhemmille. Tällöin suhde lapseen on tieto-orientoitunut. Työntekijä on välittäjä osallisten kesken, ja liikkuva elementti on tieto, joka muodostuu katseesta, puheesta ja vuorovaikutuksesta. Prosessiosallisuudesta voidaan puhua, kun tieto muuttuu ymmärrykseksi oman asiakkuuden sisällöstä ja suunnasta. (Muukkonen 2013, 168.) Muukkonen toteaa, että lapsi voi olla puheenaiheena olematta paikalla tai paikalla olematta puheenaiheena. Kumpikin tilanne voi olla perusteltu lapsen edun kannalta, mutta lapsen osallisuus tietoon on prosessi- ja kohtaamisosallisuuden nivelkohta. Lapsen läsnäolo tapaamisissa mahdollistaa dialogisen, vastavuoroisen hetken lapsen ja työntekijän välille ja näin osallisuuden kehittymisen kohtaamisosallisuudeksi. Lapsen kohtaamisosallisuus on jo sinällään arvokasta ilman tapaamisesta tulevaa tiedollista hyötyä. Erityisesti osallisuus on tärkeää tiedontuotannon näkökulmasta: lapsella on usein sellaista tietoa ja kokemusta elämästään, joka ei tule lastensuojelun tietoon, ellei sitä kysytä suoraan lapselta. On paljon tärkeitä lasten asioita, joista vanhemmat eivät tiedä. Lastensuojelu voi toimia myös välittäjänä auttaen lasta saamaan viestinsä perille vanhemmilleen. Tehty työ, tarjottu tuki ja apu ovat todennäköisimmin vaikuttavia, mikäli asiakas on ollut alusta asti osallisena selvityksen teossa. (Emt. 2013, 168-170.)

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimuskysymys

Tutkimuksemme alkuperäisenä tavoitteena oli kartoittaa sitä, millaisia toimenpiteitä seuraa niistä lastensuojeluilmoituksista, joiden perusteella ei aloiteta palvelutarpeen arviointia. Halusimme tarkastella, mitä ensiarviointiprosesseissa tapahtuu ja näyttäytyykö työntekijöiden välillä joitain merkittäviä eroja näissä prosesseissa. Tarkastelumme kohteena ovat yksikköömme ajalla 1.6.–31.8.2019 saapuneet lastensuojeluilmoitukset. Aineiston varhaisessa analyysivaiheessa huomasimme kuitenkin, ettei aineistomme kyennyt vastaamaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Aineistoa tarkastelemalla löysimme uuden lähestymistavan, ja päädyimme tarkastelemaan lapsen osallisuutta sosiaalityön asiakirjamerkinnöissä. Tutkimuskysymyksemme on:

Miten lasten osallisuudesta kirjoitetaan ensiarvioinnin asiakirjamerkinnoissä?

Pyrimme kuvaamaan lapsen osallisuutta siten, kuin se näyttäytyy ensiarviointityöskentelyn asiakirjoissa. Kiinnitimme asiakirjamerkinnoissä erityistä huomiota siihen, miten lapsen osallisuudesta oli niihin kirjattu.

4.2 Käytäntötutkimus

Käytäntötutkimusta voidaan pitää tietomuotona, joka on akateemisen tiedon ja soveltavan tiedon välissä, ja jossa tutkimusprosessi käynnistyy käytännöistä nousevista havainnoista (Saurama 2016, 93). Tämän tutkimusaiheen taustalla vaikuttivat työyhteisön toiveet ensiarviointiprosessin selkiyttämisestä sekä kuntayhtymän tarpeet ensiarviointityöskentelyprosessin yhtenäistämisestä ja keskittämisestä koko kuntayhtymän alueella. Tutkimusta suunniteltiin yhdessä työyhteisön ja lähiesimiehen kanssa.

Erja Saurama toteaa, että kokemuksen kuunteleminen ja siitä oppiminen mahdollistavat toiminnan piirissä olevien yhteisen reflektion uudenlaisten käytäntöjen luomiseksi (Saurama 2016, 92). Tutkimustulosten alustava esittely työyhteisölle synnytti paljon keskustelua siitä, miten lapsen osallisuus ymmärretään niin työntekijöiden kuin organisaation näkökulmasta. Keskustelun jälkeen työntekijät alkoivat kiinnittää enemmän huomiota lapsen osallisuuteen omassa työskentelytavassaan. Palaamme luvussa 5.2 tarkemmin työyhteisön kanssa käytyyn keskustelutilaisuuteen.

4.3 Eettisyys

Olemme noudattaneet tutkimuksessamme tutkimuseettisen neuvottelukunnan laatimia ohjeita hyvästä tieteellisestä käytännöstä. Tutkimuksessa on noudatettu rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä sekä tutkimuksen ja sen tulosten arvioinnissa. Tutkimuksessa on noudatettu eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä. Tutkimus on suunniteltu, toteutettu, raportoitu ja syntyvät tietoi-
neistot talletettu tieteelliselle tiedolle asetetuina vaatimuksina. Muiden tutkijain työtä on

kunnioitettu julkaisuihin asianmukaisesti viittaamalla. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.) Lisäksi tutkimuksessa on huomioitu yksityisyyteen, tietosuojaan sekä vahingoittamisen välttämiseen liittyvät eettiset näkökulmat. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 8.)

Asiakirja-aineisto sisälsi alkuvaiheessa henkilötietoja, sillä aineisto haettiin suoraan asiakastietojärjestelmästä. Hakutuloksissa näkyviin jäi vielä yksilöintitietoja, kuten nimi, henkilötunnus ja kotiosoite. Tästä syystä tutkimusta tehdessä on Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019, 11) ohjeiden mukaisesti kiinnitetty erityistä huomiota lainsäädännöllisiin ja organisaation omiin tietosujoaohjeisiin. Tutkimusaineiston käsittelyyn liittyvät riskit tunnistettiin suunnitteluvaiheessa ja henkilötietojen osalta tehtiin päätös siitä, ettei niitä tulosteta tai tuoda muutoin pois sähköisestä asiakastietojärjestelmästä.

Henkilötietoja saa Euroopan unionin yleisen tietosuoja-asetuksen (EU 679/2016) 6. artiklan mukaan käsitellä vain tietyin oikeusperustein. Tutkimuksessamme henkilötietojen käsittely ei vaatinut erillistä käsittelyn oikeusperustetta, koska ne oli alun perin kerätty yleistä etua koskevan tehtävän suorittamiseksi ja niiden käsittely tutkimuksessamme sopii yhteen alkuperäisen tarkoituksen kanssa. Aineistosta poistettiin kaikki henkilötiedot ja tapaukset anonymisoitiin ennen analyysivaiheeseen siirtymistä. Varsinainen analysoitava tutkimusaineisto ei siis sisältänyt henkilötietoja.

5 TUTKIMUSAINEISTO JA ANALYYSIPROSESSI

5.1 Tutkimusaineisto

Olemme työsuhteessa organisaatiossa, jossa tutkimusaineisto kerättiin. Tutkimusluvan saatuaamme keräsimme aineiston asiakastietojärjestelmästä. Aineiston kokoaminen alkoi siitä, että haimme aluksi listan kaikista 1.6.–31.8.2019 välillä saapuneista lastensuojeluilmoituksista (348 ilmoitusta). Tästä aineistosta poistettiin niistä lapsista tehdyt lastensuojeluilmoitukset, jotka ilmoituksen vastaanottamisen aikana olivat joko perhesosiaalityön tai lastensuojelun avo- tai sijaishuollon asiakkaina. Näiden ilmoitusten käsittely kuuluu joko omatyöntekijälle (perhesosiaalityö) tai vastuusosiaalityöntekijälle (lastensuojelu), eivätkä ne näin ollen kuulu ensiarvointityöskentelyn piiriin.

Aikavälillä 1.6.–31.8.2019 käsiteltiin palvelutarpeen arviointiyksikössä yhteensä 211 lastensuojeluilmoitusta, joista 134 tapauksessa ensiarviointityöskentely ei johtanut palvelutarpeen arviointiin. Koska halusimme tehdä laadullista tutkimusta ja analysoida aineistomme sisällönanalyysin avulla, päädyimme rajaamaan tutkittavaa aineistoa yhden kalenterikuukauden ajalta. Aikavälillä 1.–30.6.2019 palvelutarpeen arviointiyksikössä käsiteltiin yhteensä 67 ilmoitusta, joista 38 tapauksessa ensiarviointityöskentely ei johtanut palvelutarpeen arviointiin.

Tutkimuksemme tarkastelun kohteena ovat asiakastietojärjestelmään kirjattujen lastensuojeluilmoitusten käsittelyosat, johon työntekijä kirjaa lastensuojeluilmoituksesta aiheutuneet toimenpiteet. Lastensuojeluilmoitus käsittelyosineen on dokumentti, joka postitetaan käsittelyn päätteeksi huoltajille sekä 12 vuotta täyttäneelle nuorelle. Siihen on kirjattu alkuperäinen ilmoitus, ilmoituksen tekijän tiedot, lapsen tiedot, huoltajien tiedot sekä toimenpiteet, joihin ilmoituksen perusteella on ryhdytty. Toimenpideluokkia on yhteensä 12. Näistä 10 on määritelty käytettävään tilanteissa, joissa lapsella on jo lastensuojelu- tai perhesosiaalityön asiakkuus. Ensiarviointityössä käytämme ainoastaan kahta luokkaa *Käynnistettiin palvelutarpeen arviointi* ja *Muu toimenpide, mikä?* Mikäli ensiarviointityöskentely ei johda palvelutarpeen arviointiin, kirjataan toimenpiteet *Muu toimenpide, mikä* -otsikon alle.

Lopullinen tutkimusaineisto käsittää siis 38 ensiarvioidun ilmoituksen toimenpidekirjaukset, joista tarkastelimme sitä, miten lapsen osallisuudesta kirjoitetaan. Toimenpidekirjausten pituus vaihteli aineistossa hyvin niukoista varsin laajoihin kuvauksiin asiakkaan tilanteesta. Aineistossa lapset olivat iältään 0–17-vuotiaita, joista yli 12-vuotiaita oli 20 ja alle 12-vuotiaita 14. Kolmessa tapauksessa samasta tapahtumasta oli tehty kaksi ilmoitusta, jotka kuitenkin käsiteltiin yhtenä kokonaisuutena.

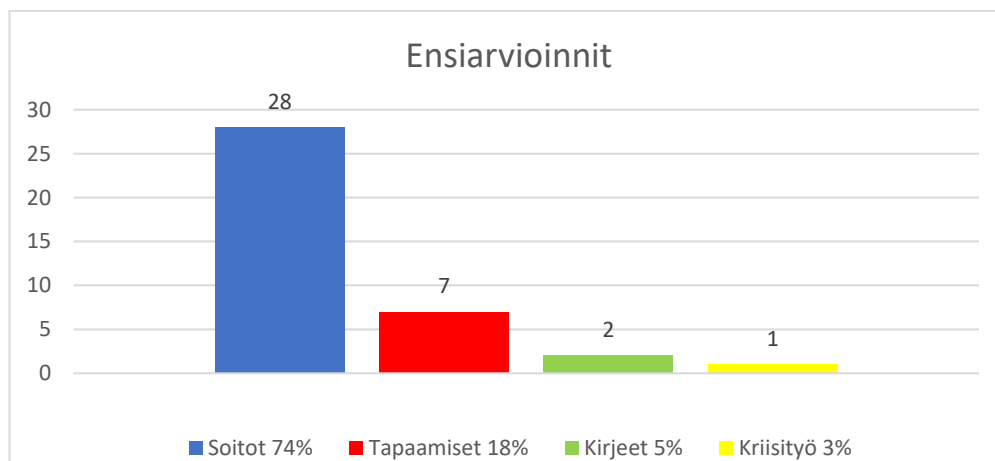
5.2 Analyysi

Tutkimusaineiston analyysitapa on sisällönanalyysi. Sisällönanalyysissä pyritään tuottamaan mielekästä ja yhtenäistä tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Aineistoa eritellään ja tiivistetään ja hajanaisesta aineistosta pyritään muodostamaan tiivistetyssä ja yleisessä muodossa oleva selkeä kuvaus. Sisällönanalyysi voi edetä sen mukaan, millaista päättelyn

logiikkaa se noudattaa ja millainen rooli tutkittavaa ilmiötä kuvaavalla teorialla on aineiston hankinnassa, analyysissä ja raportoinnissa. Valittu analyysimuoto määrittää sitä, miten aineistoa järjestetään ja miten tutkimustulokset muodostuvat. (Tuomi & Sarajarvi 2013, 117, 122.)

Lähdimme siis koodaamaan aineistoamme ja pyrimme jäljittämään siitä toistoja tai säännönmukaisuuksia, joiden avulla olisimme voineet nimetä, koota tai luokitella sekä kategorisoida ja käsitteellistää tutkittavaa ilmiötä. (MacLure 2014, kuten Salo 2015, 177.) Ensimmäisellä tutustumiskerralla merkitsimme excel-taulukoon ilmoituksen perustiedot, kuten iän, ilmoitusperusteen, toimenpiteet sekä huomiot siitä, ketkä olivat osallisina työskentelyssä. Tällöin ilmoitukset saivat taulukossamme myös järjestysnumeron, jonka vuoksi muita tunnistetietoja (nimi, henkilötunnus) ei tarvinnut tuoda asiakastietojärjestelmän ulkopuolelle. Analyysissä käytämme tekstikatkelmissa merkintöjä P1, P2, T3 ja P4 niiden analysointijärjestyksen mukaisesti paikantamaan sitä, mistä ensiarvioinnista katkelma on poimittu. P kuvaa puhelimitse tehtyjä ja T tapaamisella tehtyjä ensiarvioinniteja.

Ensiarviointityöskentelyssä käsitellyistä 38 lastensuojeluilmoituksesta 28 johti puhelinoittoon tai -soittoihin, seitsemän tapaamiseen ja kaksi kirjekontaktiin. Yksi ilmoitus johti välittömään päivystykselliseen kotikäyntiin. (ks. Kuvio 2).

Kuvio 2. Toimenpiteet ensiarvioinneissa.

Puheluita soitettiin tapauskohtaisesti joko molemmille huoltajille (11 tapausta), vain toiselle huoltajalle (14 tapausta) tai sekä huoltajille että lapselle (3 tapausta). Niissä tapauksissa, joissa oltiin yhteydessä molempiin huoltajiin, kahdessa oli kyse yhteistaloudesta

(molemmat vanhemmat ja lapsi asuivat samassa taloudessa) ja yhdeksässä erillistaloudesta (lapsi asui toisen vanhemman kanssa ja tapasi etävanhempaa). Kahdeksassa tapauksessa työntekijä oli ottanut yhteyttä vain toiseen vanhempaan, kun kyseessä olivat yhteistaloudet ja kuudessa tapauksessa lapsella oli vain yksi huoltaja. Kolmessa tapauksessa oltiin yhteydessä sekä huoltajiin että lapseen, ja näissä tapauksissa kahdessa kyse oli yksinhuoltajavanhemmista ja yhdessä tapauksessa erillistaloudesta (ks. Taulukko 1).

Taulukko 1. Puhelut ensiarvioinneissa.

	Molemmat huoltajat	Vain toinen huoltaja	Huoltaja ja lapsi
Yhteistalous	2	8	
Erillistalous	9		1
Vain yksi huoltaja		6	2
Yhteensä	11	14	3

Tapaamisia järjestettiin seitsemän. Kolmessa tapauksessa tavattiin lapsi ja toinen huoltaja, kun kyseessä oli erillistaloudet ja kolmessa tapauksessa tavattiin vain huoltajat, kun kyseessä oli yhteistaloudet. Yhdessä tapauksessa tavattiin vain lapsi ja huoltajiin oltiin yhteydessä puhelimitse. (ks. Taulukko 2).

Taulukko 2. Tapaamiset ensiarvioinneissa.

	Huoltaja ja lapsi	Vain huoltajat	Vain lapsi
Yhteistalous		3	1
Erillistalous	3		

Havaitsimme, ettei pelkkä aineiston kvantifiointi tuottanut vastausta tutkimuskysymykseemme. Mikäli olisimme halunneet edetä kvantitatiivisella tutkimusotteella, olisimme tarvinneet laajemman aineiston yleistysten tekemiseksi tutkittavasta ilmiöstä. Lähdimme siis tarkastelemaan aineistoa sisällönanalyysin keinoin.

Ulla-Maija Salo (2015) esittääkin sisällönanalyysia kohtaan kritiikkiä, koska se näyttyy usein menetelmänä, joka tuottaa vain luokitteluja mutta varsinaiseen analyysiin se ei

yllä. Havainnot kategorisoidaan ja kategoriat esitetään analyysin tuloksina, vaikka sellaisenaan aineiston uudelleen järjestely ei vielä ole tulos. Jos keskeisenä ideana sisällönanalyysissä on tiivistää ja luokitella eli koodata tekstimassoja, saattaa se johtaa siihen, että laadullisen aineiston analysointiin käytetään määrällistä analyysia. (Salo 2015, 166; 169-170.) Myös Tuomi ja Sarajärvi (2013, 117) toteavat, että sisällönanalyysin avulla järjestetään kerätty aineisto vain johtopäätösten tekoa varten. Ruusuvuori ja kumppanit (2010, 16) tuovat myös esiin, ettei laadullisen analyysin ideana ole tyhjentää sisältöä kategorioihin vaan löytää aineistosta jotakin uutta; uusia jäsennyksiä ja käsitteellistyksiä sekä uusia tapoja ymmärtää todellisuutta. (Salo 2015, 171.) Jos olisimme tyytyneet vain aineiston kvantifiointiin, emme olisi toteuttaneet sisällönanalyysia täysimääräisesti. Oლისimme saattaneet tyytyä vain edellä esitettyihin sisällön lokerointeihin ja luokitteluihin, emmekä olisi löytäneet aineistosta tukea varsinaisten johtopäätösten tekemiseen.

Maggie MacLurea (2013) mukailten päädyimme aineiston uudelleenanalysointiin ilman ennalta määrättyä päämäärää. Kategorisoinnin ja koodaamisen sijaan pyrimme pitämään tutkittavan ilmiön liikkeessä, jotta se ei sulkeutuisi ja jähmettyisi vaan pikemminkin pysyisi elävänä lukijalle. (Aaltonen & Högbacka 2015, 178.) Aineistosta alkoi nousta esiin se, että lasten osallisuudesta ei asiakirjoissa ollut juuri mainintoja. Tämä ohjasi tutkimustamme tarkastelemaan tarkemmin lasten osallisuutta ensiarviointityöskentelyssä.

Esittelimme tutkimusaineistoa ja alustavia havaintojamme työyhteisölle. Esityksemme herätti työyhteisössä paljon ajatuksia ja lapsen osallisuudesta virisi monipuolista keskustelua. Työntekijät ryhtyivät pohtimaan syitä sille, mikseivät he olleet kontaktoineet lasta tai nuorta kulloisessakin tapauksessa. Paljon pohdittiin myös sitä, kuinka kesäkuu oli poikkeuksellinen ajanjakso ensiarviointityöskentelyssä koulun päättäjien ja niin sanottujen ensikertalaisten alkoholikokeilujen myötä. Sen nähtiin vaikuttavan merkittävästi siihen, että ensiarviointityöskentely tapahtui pääasiassa vanhemman tai vanhempien kanssa. Eräs työntekijä perusteli yksinomaan vanhempien kanssa työskentelyä sillä, että vanhemmille annettiin vastuuta ottaa itse asioita esiin lapsen kanssa. Yksi työntekijä totesi, että olisi typerää päätellä tuloksista, ettei yksikössä työskennellä lapsikeskeisesti. Työntekijän mukaan pääsääntöisesti kontaktoimatta jättämiselle on yksilöllisiä syitä, vaikkei se teksteistä kävisikään ilmi. Yksi työntekijä toi samassa yhteydessä esiin, että nuoria pitäisi yleensäkin työskentelyssä tavata enemmän, ja että siinä suhteessa olisi hänellä paljon pettävää. Yksi työntekijä totesi, että hänen aiemmassa työssään ensiarvioinnissa tavattiin

säännönmukaisesti kaikki niin sanotut alkoholinkäytön ensikertalaiset, ja näillä tapaamisilla nousi esiin myös sellaisia huolenaiheita, jotka vain vanhempia kontaktoimalla olisivat jääneet pimentoon.

Yksi yleinen keskustelussa esiin tullut perustelu lasten ja nuorten vähäisenä näyttäytyvälle osallisuudelle oli se, että luotettiin myös muuhun, varsinaiseen ensiarviointityöhön osallistumattomaan viranomaisverkostoon. Mikäli esimerkiksi koulukuraattori oli hiljattain tavannut lasta ja osasi kertoa oman arvionsa lapsen tilanteesta, katsottiin sen riittävän useissa tilanteissa.

Osa työntekijöistä esitti sellaisia perusteluja lapsen tai nuoren kuulematta jättämiselle, joita ei oltu kirjattu ilmoituksen käsittelyyn. Joku työntekijöistä totesikin, että joskus tällaiset perustelut jäävät kirjaamatta, vaikka työntekijä olisikin niitä pohtinut. Yksi työntekijä korosti sitä, että olisi erityisen tärkeää, että kaikkien teksteistä kävisivät selkeästi ilmi kaikki perustelut lapsen kontaktoimatta jättämiselle. Keskustelussa kävi ilmi myös se, että joskus jotakuta nuorta yritetään tavoittaa, mutta tämä ei vastaa, ja tällainen tavoitteluyritys voi jäädä kirjaamatta. Eräs työntekijä kertoi myös usein kysyvänsä vanhemmilta, haluavatko he nuorelle soitettavan, ja toimii sitten toiveiden mukaisesti.

Myös tutkimustulosten palauttaminen työyhteisöön vahvisti ajatustamme tutkimuskysymysten uudelleenmäärittelyn tarpeesta. Helenius ja kumppanit (2015) toteavatkin, että tutkimusidea voi syntyä joko havainnoista tai teoriasta, jotka tutkimuksessa keskustelevat keskenään. Tutkijan pyrkimyksenä on vastata tutkimuskysymyksiinsä niiden avulla. Tutkimusprosessin aikana tutkija tekee valintoja, jotka vaikuttavat prosessiin; yksi valinta saattaa johtaa tutkimusongelman, tutkimuskysymysten tai teoreettisten lähtökohtien muuttamiseen, rajaamiseen tai täsmentämiseen. Tutkijan tekemät tulkinnat taas vaikuttavat aina tutkimuksen lopputulokseen. (Helenius, Salonen-Hankomäki, Vilka, Saaranen-Kauppinen & Eskola 2015, 192–195.) Tutkimuskysymyksen lopullinen muotoutuminen vasta tutkimusprosessin edetessä ei johtanut tutkimuksen epäonnistumiseen vaan pikemminkin siihen, että tutkimus rakentui käytäntötutkimuksen tavoin vuorovaikutuksessa työyhteisön kanssa.

Lähdimme siis tarkastelemaan aineistoa osallisuuden näkökulmasta ja kiinnitimme huomiota toimenpiteet-osioon kirjattuihin kuvauksiin lasten osallisuudesta. Merkitsimme aineistoon kohtia, joissa lapsi oli puheenaiheena aikuisten, työntekijöiden tai muun tahon kuvaamina. Merkitsimme muistiin myös niitä tapoja, joilla työntekijä oli kuvannut asianosaisen (henkilön, johon otettiin yhteyttä) osallisuutta asian käsittelyssä. Näin siis luokitelimme ja koodasimme aineistoamme tutkimuksemme kannalta olennaisempaan muotoon. Koodattuamme aineiston edellä kuvatulla tavalla saimme aineiston järjestettyä syvempää tarkastelua varten.

Analyysitavaksi valikoitui teoriaohjaava sisällönanalyysi. Teoriaohjaavassa analyysissä teoreettiset käsitteet tuodaan valmiina sen sijaan, että ne muodostettaisiin aineistosta itse. Aineistosta esiin noussut osallisuus yhteensovitetään teoreettisen viitekehyksen kanssa. Analyysistä on tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus, mutta sen merkitys ei näyttydy teoriaa testaavana, vaan uuteen ajatteluun ohjaavana. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 109–111; 133). Havaitimme aineistossa Thomasia (2002, 171) mukailien erilaisia aikuisten (työntekijän ja vanhemman) lähestymistapoja lapsen osallisuuteen. Tunnistimme aineistostamme kliiniset, byrokraattiset ja arvosidonnaiset lähestymistavat. Kyyninen lähestymistapa lapsen osallisuuteen ei aineistossamme näyttäytynyt.

6 TULOKSET

6.1 Kliininen lähestymistapa

Thomasin (2002) mukaan kliinisessä lähestymistavassa lapsi suljetaan pois keskusteluista ja päätöksenteosta. Lapsen osallistuminen saatetaan nähdä riskinä ja lapsen hyvinvointia vaarantavana tekijänä. Tämä lähestymistapa näkyi aineistossamme yhden tapaamisen ja 17 puhelimitse tehdyn ensiarvioinnin asiakirjoissa.

Tapaaminen koski tilannetta, jossa perheen kolmesta alle 7-vuotiaasta lapsesta oli kirjattu lastensuojeluilmoitukset toisen vanhemman psyykkisen voinnin heikennyttä. Tapaamiseen kutsuttiin vain lasten vanhemmat, sillä ilmoitusperusteen vuoksi lasten osallistuminen tapaamiseen arvioitiin lasten hyvinvointia vaarantavaksi tekijäksi. Lasten hyvinvointia arvioitiin päivittäin varhaiskasvatuksessa, josta ei oltu esitetty huolta lapsista tai lasten olosuhteista. Lasten osallisuus toteutui prosessiosallisuuden keinoin kuulemalla huoltajia

lasten sijasta. Lapset olivat tapaamisella keskustelun keskiössä ja vanhemmat kuvasivat lapsiaan yksilöllisesti analysoiden.

”Lapsista vanhemmat puhuivat lämpimästi ja jokaista yksilöllisesti huomioiden. Vanhemmat kertoivat lasten leikeistä ja perheen yhteisistä tekemisistä. (--) Keskustelimme vanhemmuuden suorittamisesta ja (vanhemman) kertomasta aloitekyvyttömyydestä.” (P17-19)

Puhelimitse tehdyissä ensiarvioinneissa lapset olivat iältään 1–16-vuotiaita. Työntekijät soittivat pääsääntöisesti vain toiselle vanhemmista, mikäli vanhemmat asuivat samassa taloudessa. Soitto kohdistui siihen vanhempaan, jonka yhteystiedot oli kirjattu lastensuojeluilmoitukseen tai löytyivät ensimmäisenä asiakastietojärjestelmästä. Tapauksissa, missä lapsi asui vain toisen vanhempansa kanssa, kuultiin myös etävanhempaa puhelimitse. Lapselle ei soitettu kummassakaan tapauksessa.

Keskusteluissa vanhemmat toivat yhteneväisesti esiin, että lastensuojeluilmoituksen tilanteesta oli keskusteltu kotona lapsen kanssa ja asiaan oli suhtauduttu vakavasti. Vanhemmat eivät tuoneet esiin muita huolia, vaan kuvasivat arjen sujuvan pääsääntöisesti hyvin. Mikäli joitain ongelmia oli tai oli ollut aiemmin, oli niihin jo haettu apua tai lapsella oli mahdollisesti jo keskustelukontakti perheen ulkopuolella.

”Äiti kertoo, että tilanteesta on käyty (lapsen nimi) kanssa tiukat ja vakavat keskustelut, jossa paikalla ovat olleet molemmat vanhemmat.” (P3)

Vanhempien kanssa yhteisymmärryksessä todettiin, ettei asiassa ole tarpeen tavata, aloittaa palvelutarpeen arviointia tai keskustella erikseen lapsen kanssa. Yhteisymmärrys syntyi vain vanhempien kanssa käytyjen keskusteluiden ja heiltä saatujen tietojen perusteella, ja työntekijät vaikuttivat luottavan vanhempien näkemykseen tilanteessa. Työntekijän arvio tilanteesta (mikäli aukikirjoitettu) perustui pitkälle vanhempien kertomaan ja mahdollisesti arvioissa nojattiin aiempiin kirjauksiin asiakastietojärjestelmässä.

”Vanhemmat kokevat, ettei asiaa ole enää tarvetta käydä läpi perhesosiaalityön viranomaisten kanssa, koska sitä on jo selvitelty poliisin ja perheen

kesken laajasti. (Lapsen nimi) ei ole vanhempien näkemyksen mukaan ulkopuolisen tuen tai palveluiden tarvetta.” (P3)

”Todettu nyt yhdessä, ettei vanhempia tai (lapsen nimi) ole tarvetta tavata. Tämän myötä ymmärrys asian suhteen rakentuu nyt yhdessä vanhempien kanssa käydyn vuorovaikutuksen kautta.” (P6)

”Todettu (lapsen nimi) ja äidille, ettei tässä kohtaa järjestetä tapaamista sosiaalitoimistolla koska äiti ja (lapsen nimi) eivät koe tarvetta tapaamiselle. Palvelutarpeen arviointityöskentely on tässä tapauksessa vapaaehtoista, sillä erityistä huolta (lapsen nimi) tilanteesta ei ilmoituksen tai aiempien kirjausten perusteella ole.” (P7)

Myös puhelimitse tehdyissä ensiarvioinneissa lapsen osallisuus toteutui kuulemalla huoltajia lasten tilanteesta. Kliininen lähestymistapa sulki lapset pois keskusteluista mutta poissulkemista ei perusteltu ainakaan kirjauksissa lapsen nuorella iällä tai haavoittuvalla asemalla. Vanhempien kanssa keskusteltiin ilmoituksen huolenaiheiden lisäksi myös lasten arkeen, hoitoon ja kasvatukseen ja koulunkäyntiin liittyvistä asioista. Vanhempia pyydettiin kertomaan, mitä lapsi oli tilanteesta vanhemmilleen kertonut ja miten asiaa oli kotona ehditty käsitellä. Lapsen mielipidettä asiaan ei selvitetty suoraan lapselta itseltään.

6.2 Byrokraattinen lähestymistapa

Byrokraattisessa lähestymistavassa Thomas (2002) kuvaa osallisuuden muodollista toteuttamispyrkimystä organisaation ohjeistusten mukaisesti. Aineistossamme byrokraattialla perusteltiin sekä lapsen huomioiminen (yhdessä tapaamisessa) että lapsen sivuuttaminen (viidessä soitossa).

Tapaamiselle kutsuttiin 16 vuotta täyttänyt lapsi yksin ilman vanhempia. Vanhempiin oli yhteydessä puhelimitse sekä ennen tapaamista että sen jälkeen. Tutkittavan organisaation tapojen mukaisesti tapauksessa kuultiin 12 vuotta täyttäneitä lasta ja hänelle varattiin mahdollisuus tulla kuulluksi ilman vanhempien läsnäoloa. 16-vuotiaan katsottiin olevan kykeneväinen ottamaan vastuuta omista teoistaan.

”(Lapsen nimi) kommentoi, että hän ei ollut (--) kuten ilmoituksessa oli mainittu. (Lapsen nimi) kertoi, että hänellä ei ole aikaisempaa alkoholin käyttöä. Vanhemmat olivat keskustelleet tilanteesta (lapsen nimi) kanssa, eikä vanhemmilla ole noussut huolta lapsen tilanteesta. Vanhemmat kuvaavat (lapsen nimi) fiksuksi ja kiltiksi pojaksi ” (T7)

Puhelimitse tehdyissä ensiarvioinneissa asiakaslapset olivat iältään 4–12-vuotiaita. Myös näissä tapauksissa työntekijät soittivat pääsääntöisesti vain toiselle vanhemmista, mikäli vanhemmat asuivat samassa taloudessa. Samoin tapauksissa, joissa lapsi asui vain toisen vanhempansa kanssa, kuultiin aina myös etävanhempaa puhelimitse. Lapselle ei soitettu kummassakaan edellä mainitussa tilanteessa.

Lastensuojeluilmoitukset koskivat vanhempien välisiä erimielisyyksiä, kuten huolto- ja tapaamisriitoja tai perheen taloudellista tilannetta, kuten asunnottomuuden uhkaa. Ilmoitusperusteet olivat sellaisia, jotka ovat organisaatiossa määritelty jonkun toisen yksikön vastuulle. Näissä tapauksissa perheiden tilanteesta konsultointiin vastuuyksikköä, perheitä ohjattiin ottamaan yhteyttä toiseen yksikköön itse tai heille varattiin valmiiksi aika toisen yksikön työntekijälle.

”Vuokravelkoihin ja häätöasioihin liittyvät lastensuojeluilmoitukset hoitaa aikuissosiaalityö, jonne ilmoitus toimitettu käsiteltäväksi. Aikuissosiaalityöstä ollaan yhteydessä asian käsittelemiseksi.” (P23)

Lasten kuulematta jättäminen näytti perustuvan lasten nuoreen ikään ja aikuislähtöiseen ilmoitusperusteeseen. Lasten lisäksi myös vanhemmat suljettiin ulos prosessista vetoamalla palveluiden järjestämisvastuuseen eli byrokraatiaan.

”Tarvittava tuki vanhempien itsensä haettavissa perheoikeudellisen yksikön kautta huoltajuusasioissa sekä perheneuvolasta lasten kasvatuskysymysten ja vanhemmuuden tueksi.” (P15-16)

Kirjauksista nousi esiin myös se, ettei asiakas välttämättä tiedä mihin palveluun tulisi kriisitilanteessa ottaa yhteyttä. Hallintolain (434/2003, 8 §) mukaan viranomaisen velvollisuutena on antaa asiakkaalle ohjausta ja neuvontaa toimivaltansa rajoissa sekä tarvittaessa ohjattava oikean palvelun piiriin. Joissakin tapauksissa ohjaus näytti jääneen vajaan, koska toimivaltaisen viranomaisen yhteystietoja ei muistettu kirjata asiakkaalle tiedoksi.

6.3 Arvosidonnainen lähestymistapa

Arvosidonnaisessa lähestymistavassa osallisuus on lapsen oikeus ja osallisuus tuottaa laadukkaampia päätöksiä ja johtaa parempiin käytäntöihin ja lopputuloksiin. (Thomas 2002.) Arvosidonnainen lähestymistapa näkyi aineistossamme viiden tapaamisen ja kahden puhelimitse tehdyn ensiarvioinnin kirjauksissa.

Tapaamisiin kutsuttujen lasten osallisuus omassa asiassaan nähtiin näissä tapauksissa asian käsittelyn kannalta tärkeänä, ja tapaamisilla kuultiin pääsääntöisesti myös lapsen huoltajaa. Lapsille varattiin mahdollisuus keskustella työntekijän kanssa kahden kesken. Tapaamiseen kutsutut lapset olivat iältään 13–17-vuotiaita. Tapaamisella käsiteltiin paitsi saapunut lastensuojeluilmoitus ja sen esiin nostamat huolenaiheet, myös riittävällä laajuudella lapsen arkeen, kasvuun ja kehitykseen, koulunkäyntiin ja perheeseen liittyviä asioita. Lapsen mielipide oli kirjattu selkeästi asiakirjoihin:

”(Lapsen nimi) piti tilannetta vakavana (-- äiti ja (lapsen nimi) pohtivat yhdessä...” (T1)

”(Lapsen nimi) yrittää, ettei enää joisi mutta sanoi, ettei voi luvata sitä.” (T2)

Puhelimitse toteutettiin kaksi ensiarviointia. Toisessa tapauksessa ilmoitusperusteena oli 15-vuotiaan lapsen käyttäytymiseen liittyvät haasteet. Työntekijä oli yhteydessä äitiin (lapsella vain yksi huoltaja) ja pyrki järjestämään tapaamisen paitsi ilmoituksen, myös aiempien asiakirjamerkintöjen ja asiakkuushistorian perusteella syntyneen huolen selvit-

tämiseksi. Asiakkaan äidinkieli ei ollut suomi, joten tapaamiselle olisi kutsuttu tulkki yhteisen ymmärryksen syntymiseksi. Puhelu käytiin selkosuomella. Äiti kieltäytyi tapaamisesta, koska koki sen tarpeettomaksi:

”Äidin mukaan (lapsen nimi) käyttäytyy kotona hyvin eikä ristiriitatilanteita ole ollut (-- tilannetta on käsitelty koululla äidin mukaan riittävästi ja tapaamisella on ollut (asiakkaan äidinkieli) kielen tulkki varmistamassa yhteisymmärryksen asiassa.” (P7)

Keskustelun aikana äiti antoi puhelimen lapselle, koska halusi lapsen kertovan työntekijälle oman näkemyksensä asiasta. Lapsi kertoi lyhyesti lastensuojeluilmoitukseen johtaneesta tilanteesta sekä tilanteen selvittelystä:

”(Lapsen nimi) kertoi, että asia on soviteltu koululla. Tilanteessa oli ollut jotain tönimistä, mistä hän oli hermostunut. (Lapsen nimi) oli pyytännyt vastapuolelta anteeksi ja asia on nyt ok.” (P7)

Työntekijä oli perustellut käsittelyosiossa valintojaan seuraavasti:

”Todettu (lapsen nimi) ja äidille, että palvelutarpeen arviointityöskentely on tässä kohtaa vapaaehtoista, sillä erityistä huolta (lapsen nimi) ei ilmoituksen ja keskustelun perusteella synny. Äiti ja (lapsen nimi) eivät koe tarvetta tapaamiselle sosiaalitoimistolla.” (P7)

Lastensuojeluilmoitus käsittelyosineen postitettiin perheelle kotiin heidän äidinkielelleen käännettyinä. Tässä tapauksessa arvosidonnainen lähestymistapa näyttäyty toteutuneen vahingossa; työntekijä oli ajatellut tapaavansa perhettä yhdessä tulkin kanssa mutta asia saatiin riittävässä laajuudessa selvitettyä puhelimitse. Lapsi osallistui asiansa käsittelyyn ja lapsen näkemys oli kirjattu asiakirjoihin selvästi. Lapsen sekä äidin mielipiteet vaikuttivat työntekijän ratkaisuun siinä, miten asiassa lopulta edettiin.

Toisessa tapauksessa kyse oli 17-vuotiaasta nuoresta kirjatun lastensuojeluilmoituksen käsittelystä, jonka ilmoitusperusteena oli *lapsen turvallisuus*. Käsittelyn aikana työntekijä oli puhelimitse sekä nuoreen että hänen isäänsä (lapsella vain yksi huoltaja):

” (Lapsen nimi) kertoi kokevansa tapahtumat pelottavina, muuten ei kertonut mukaan kotona pelkää. (Lapsen nimi) kertoi voivansa mennä tarvittaessa kavereilleen tai poikakaverilleen, jos kotona tuntuu turvattomalta” (P22)

Isä mainitaan käsittelyosassa vain, kun perheelle tarjotaan tapaamista tai annetaan palveluohjausta tapauksen käsittelemiseksi:

”Isälle ja (lapsen nimi) tarjottu tapaamista perhesosiaalityössä, eivät kokeneet tapaamiselle tai tilanteen kattavammalle selvittämiseksi tarvetta.” (P22)

Isän näkemystä oli kirjattu laajemmin asiakaskertomustekstiin. Kirjausten perusteella syntyi vaikutelma siitä, että 17-vuotiaan nuoren näkemystä asiassa pidettiin isän näkemystä tärkeämpänä, ja se haluttiin tuoda käsittelyosassa painokkaammin esiin.

6.4 Prosessi- ja kohtaamisosallisuus ensiarviointityöskentelyssä

Lapsen osallisuus oli jollain tavalla jäljitettävissä kaikissa ensiarvioinneissa, mikäli aineistoa tarkasteltiin prosessi- ja kohtaamisosallisuuden näkökulmasta. Kirjauksista välittyi vahvasti se, että lapsi pyrittiin pitämään kaiken puheen keskiössä ja lapsen tilannetta tarkasteltiin aina ilmoitusperustetta laajemmin. Vanhempia pyydettiin esimerkiksi arvioimaan lapsen arjen sujumista sekä kertomaan koulunkäyntiin ja vapaa-aikaan liittyvistä asioista.

”Isän mukaan (lapsen nimi) asenne koulunkäyntiin on hyvä ja hän on motivoitunut opiskelija. (Lapsen nimi) on menossa kesällä viikon mittaiselle matematiikkakurssille Helsinkiin, sillä haluaa valmistautua pitkän matematiikan opiskeluun lukiossa. Isä kertoi vanhempien jäävän kesälomalle juhannuksesta, erityisiä kesäsuunnitelmia ei vielä ole.” (P2)

Lapsen ja vanhemman välinen vuorovaikutus oli myös kiinnostuksen kohteena. Työntekijät pyysivät joko vanhempia kertomaan omia näkemyksiään perheen sisäisistä vuorovaikutussuhteista tai arvioivat niitä vanhempien kanssa käytyjen keskustelujen perusteella.

”Vuorovaikutus (lapsen nimi) ja vanhempien välillä näyttäytyy isän kertoman perusteella hyvältä ja luottamukselliselta. Vanhemmat ovat kiinnostuneita (lapsen nimi) elämästä ja hyvinvoinnista ja pyrkivät toimimaan johdonmukaisesti kasvatuksen suhteen.” (P2)

”Äiti kuvasi perheyhteisöä tiiviiksi ja hyväksi. (Lapsen nimi) puhuu avoimesti asioistaan äidille ja isäpuolelle ja aikuiset kokevat voivansa puhua avoimesti asioista (lapsen nimi) kanssa. Äidin mukaan (lapsen nimi) noudattaa vanhempien asettamia sääntöjä ja rajoituksia hyvin eilistä lukuun ottamatta.” (P11)

Muukkosen (2017) mukaan lapsen kohtaamisosallisuus on jo sinällään arvokasta ilman tiedollista hyötyä. Kirjausten perusteella oli kuitenkin vaikea tehdä havaintoja sellaisesta lapsen tuottamasta tiedosta, joka ei olisi tullut lastensuojelun tietoon, jos sitä ei kysyttäisi lapselta suoraan.

”(Lapsen nimi) kertoi lukevansa välillä kirjoja kuten Harry Potteria. Koulukirjoja hän ei juurikaan jaksa lukea.” (T2)

Vanhemmat eivät siis välttämättä olisi ymmärtäneet kertoa lapsen lukevan Harry Potteria koulukirjojen sijaan, mutta tämän tiedon merkitystä ensiarviointityöskentelylle on vaikea arvioida vain kirjauksen perusteella.

Myös lapsen tieto-osallisuutta oli vaikea havaita. Osana ensiarviointityöskentelyä asiakkailla tulisi antaa tietoa esimerkiksi siitä, mitä lastensuojeluilmoitus tarkoittaa, mitä siitä seuraa ja millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia asiakkailla on prosessia kohtaan. Kirjausten perusteella tietoa välitettiin enemmän mahdollisista palveluista, joihin asiakas voisi itse hakeutua tai mihin asiakkaan tulisi kriisitilanteessa turvautua, kuin itse prosesseista.

”Tehty turvasuunnitelmaa sitä varten, jos (lapsen nimi) kokee kotona isän kanssa olon turvattomaksi mikäli isä ratkeaa juomaan alkoholia.” (P22)

Tämä vähäinenkin tieto-osallisuus jäi näkymättömiin niissä tapauksissa, joissa työskentelyä oli vain vanhempien kanssa. Käsittelyosaan oli saatettu kirjata käsiteltävään ilmiöön liittyvää (tutkimus)tietoa, jonka välittyminen lapselle jää kirjeen varaan.

”(Lapsen nimi) on ADHD-lääkitys, joka voi yhdessä alkoholin kanssa aiheuttaa vakavia seuraamuksia. Alkoholi saattaa voimistaa lääkityksen haittavaikutuksia sekä laskea kouristuskyynnystä. (Lapsen nimi) ei kuitenkaan käytä lääkitystä loma-aikoina, joten tällaista vaaraa ei tilanteessa ole ollut. ADHD saattaa lisätä riskiä päihdeongelman kehittymiselle mutta lääkitys vähentää tämän riskin mahdollisuutta.” (P11)

Ensiarviointityöskentelyn päätteeksi lastensuojeluilmoitukset käsittelevä osineen postitetaan aina tiedoksi huoltajille sekä 12 vuotta täyttäneille lapsille. Tieto välittyy siis vain kirjallisesti, ja viranomaisen luottaa vanhemman kykyyn välittää sen lapselle. Kun lapsi osallistuu asiansa käsittelyyn vain saamansa kirjeen välityksellä, ei lapsella ole tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa prosessiin, koska ratkaisu ensiarvioinnin suhteen jo tehty.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Aineiston analyysin perusteella lasten osallisuus näyttää toteutuvan parhaiten silloin, kun työntekijä valitsee lapsen tapaamisen ensiarviointityökaluksi. Tapaamiseen johti useimmiten sellainen lastensuojeluilmoitus, joissa huolipuhe oli epäselvää tai joissa oli vakavia tai laaja-alaisia huolenaiheita. Myös lapsen ikä näytti olevan yhteydessä osallisuuden mahdollisuuksiin siten, että vanhempien lasten osallisuus näkyi asiakirjoissa nuorempien lasten osuutta vahvemmin. Lastensuojeluilmoituksen huolen, syyn tai ongelman ollessa "kevyempi" ja lapsen ollessa pieni, lapsen kohtaamisosallisuus näkyi heikommin. Nämä ilmoitukset ensiarvioitiin usein puhelinkeskustelussa huoltajan tai huoltajien kanssa, jolloin lasta ei kohdattu, vaan lapsen osallisuus toteutui välillisesti prosessiosallisuutena.

On huomattava, että lapsen tapaamatta tai muutoin osallistamatta jättäminen perusteltiin kirjauksissa ainoastaan neljässä tapauksessa 28:sta. Perusteluna oli näissä tapauksissa asian arkaluontoisuus tai lapsen nuori ikä. Toivonen ja Pollari (2018) tähdentävät, että oikeus osallistua koskee kaikkia lapsia iästä riippumatta; mielipiteen selvittämisen menettelytavasta ei sen sijaan ole erikseen säädetty, vaan sen valintaa ohjaavat lapsen ikä ja kehitystaso (Toivonen & Pollari 2018, 55). Lapsen nuoren iän ei siis suoraan voi katsoa olevan riittävä perustelu sille, ettei lapsen mielipidettä tai toiveita ole selvitetty ensiarvioinnin aikana.

Tutkijoina jäämmekin pohtimaan Thomasin (2002) osallisuuden ulottuvuuksien kautta sitä, onko lapsilla edellä esitetyissä tapauksissa ollut tosiasiallinen mahdollisuus valita osallistumisestaan asiansa käsittelyyn. Työntekijät ovat harvemmin selvittäneet lapsen mielipidettä lapselta itseltään, ja luottaneet vanhemman esittämään näkemykseen lapsen mielipiteestä. Aineistosta ei kaikissa tapauksissa käynyt ilmi se, mihin vanhemman näkemys lapsen osallistamisen tarpeesta perustui. Joissain tapauksissa asiakirjoihin oli selvästi kirjattu, että vanhempi oli asiasta tiedustellut lapselta, mutta useimmiten kirjaus oli tältä osin vaillinainen.

Lisäksi pohdimme sitä, miten lapsi saa oman asiansa käsittelystä tietoa, jos tiedonanto jää vain vanhemman tehtäväksi tai lapsi lukee asiasta hänelle lähetetystä tiedoksiannosta. Jääkö lapsen tosiasiallinen mahdollisuus ilmaista itseään sen varaan, että lapsi on mahdollisesti itse yhteydessä työntekijään asian käsittelyn jälkeen. Tällöin lapsella ei ole enää mahdollisuutta vaikuttaa prosessiin, koska ilmoitus on jo käsittely ja työskentely päätetty. Tässä tapauksessa lapsen yhteydenotto mahdollistaisi toki uuden prosessin käynnistymisen. Myös lapsen tukeminen itsensä ilmaisemisessa jää työntekijöiden taholta olemattomaksi, tosin se näyttäytyy toteutuvan välillisesti vanhempien kautta.

On todennäköistä, että ensiarviointityöskentelyn seitsemän vuorokauden aikaraja vaikuttaa siihen, ettei lapsi itse osallistu työskentelyyn. Aikarajan ylittäminen johtaisi väistämättä palvelutarpeen arvioinnin käynnistämiseen, jota mahdollisesti halutaan välttää, jos ajatuksena on ensiarviointityöskentelyn riittävyys tapauksessa. Bijleveld kirjoittajakumpaneineen (2013) tähdentävät, että sosiaalityöntekijän tulisi mahdollistaa lapsen osallistuminen heti alkuvaiheessa, ennen kuin ensimmäistäkään lasta koskevaa päätöstä on tehty. Muutoin lapsen ei ole mahdollista olla osallisena haluamallaan tavalla ja tavalla,

joka tunnustaa heidän ihmisoikeutensa. (Bijleveld ym. 2013, 137.) Vis, Holtan ja Thomas (2010) ovat eritelleet tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, etteivät sosiaalityöntekijät osallista lasta heitä koskeviin prosesseihin. Yleisimmät syyt ovat haasteet kommunikaatiossa, se, ettei sosiaalityöntekijä näe tarpeellisena lapsen osallistumista sekä se, että lapsen osallistumisen katsotaan olevan haitallista lapselle. (Vis ym. 2010.)

Työyhteisön kanssa käydyn keskustelun perusteella ongelmat vaikuttivat olevan enemmän kirjaamiskäytännöissä kuin itse prosessissa. Työntekijät reflektoivat keskusteluissa kriittisesti omia toimintatapojaan ja ymmärsivät, että kirjauksiin tulisi panostaa enemmän läpinäkyvyyden lisäämiseksi. Tutkimusaineiston kirjauksissa lapsen ääni ja osallisuuden muodot vaikuttivat jäävän vanhempien tiedon ja tulkintojen varjoihin. Tutkijan roolissa tekstien lukeminen havahdutti siihen, että tekstissä todellakin näkyi vain se, mitä siihen on kirjoitettu eikä tekstin taakse pääse. Kirjauksista ei aina käynyt ilmi, miten ristiriitaisista asioista oli puhuttu tai mitä varsinaisesti oli sovittu. Toisaalta tutkijan roolissa oli paikoin vaikea pysyä, sillä tekstin lukeminen vain tekstinä osoittautui hankalaksi.

Eräs tutkimusaineistosta esiin nouseva havainto oli, että samassa taloudessa asuville huoltajille harvoin soitettiin kummallekin, sillä ensiarviointityöskentely rajoittui useimmiten vain toisen lähivanhemman kanssa tehtäväksi. Eri osoitteissa asuville huoltajille sen sijaan useimmiten soitettiin kummallekin erikseen. Kiinnostavaa on se, että pääsääntöisesti toinen lähivanhemmista näyttää täten jäävän ensiarviointityöskentelyssä ulkopuolelle. Aineiston perusteella se, kummalle vanhemmista puhelinsoitto on näissä tapauksissa kohdistettu, ei ole selkeästi vain toinen vanhemmista vaan se vaihtelee esimerkiksi sen perusteella, mainitaanko ilmoituksessa toisen vanhemman puhelinnumero tai onko puhelinnumero saatavilla vanhemmalle esimerkiksi asiakastietojärjestelmästä. Näin ollen dialogisuuden, kohtaamisen ja asianosaisten osallisuuden tavoitteisiin pyrkivä ensiarviointi näyttäytyikin tutkimusaineiston valossa prosessina, jossa osallisena on tosiasiallisesti varsin usein ainoastaan lapsen yksi huoltaja.

Ensiarviointimallin loppuraportissa todetaan asiakkaan kohtaamisen ja osallistavan työotteiden olevan mallin kannalta erityisen tärkeää, samoin kuin sen, että apua ja tukea arvioidaan ja järjestetään asiakkaan tai perheenjäsenten tarpeista lähtien. Ensiarviointityöskentely nähdään prosessin kannalta sellaisena, joka estää ratkaisujen ja linjausten teke-

misen irrallaan asiakkaan ajatuksista tai ymmärryksestä. (Järvenpää 2018.) Raportti esittääkin ensiarviointityöskentelyn nimenomaan perheen kannalta myönteisenä prosessina. Kuitenkin on tulkittavissa, että työskentelyn kuvauksessa *asiakkaalla ja perheellä* viitataan pikemminkin ilmoituksen kohteena olevan lapsen vanhempiin, kuin lapsen itseensä. Tämä tulkinta näyttäisi myös saavan vahvistusta tämän tutkimuksen analysista.

8 POHDINTA

Ensiarviointi on tärkeä osa lastensuojeluilmoituksen käsittelyprosessia ja onnistuessaan se paitsi vähentää palvelutarpeen arviointien määrää, myös tuottaa parhaimmillaan asiakkaalle oikea-aikaiset ja ennaltaehkäisevät palvelut ilman asiakkuuden vaatimusta.

Käytäntötutkimuksen aikana pyrkimyksenä oli tarkastella kriittisesti myös ensiarviointia prosessina, koska Keski-Uudenmaan sote -kuntayhtymän alueella on käynnissä ensiarviointiprosessien yhtenäistämiseen ja keskittämiseen tähtäävä hanke. Järvenpäässä kehitettyä LAPE-ketteräkokeilussa kehitettyä mallia (Järvenpää 2018) ei ole haluttu säilyttää lähtökohtana uudelle mallille, vaan hankkeessa on kerätty kokemustietoa tutustumalla esimerkiksi Espoon Ahma-tiimiin ja Päijät-Hämeen hyvinvointikuntayhtymän arviointitiimeihin. Keski-Uudenmaan sote -kuntayhtymä pilotoi parhaillaan kahdessa kuntayhtymän alueella sijaitsevassa kunnassa uutta ensiarviointimallia. Pilotoinnin osana myös muissa kunnissa on aloitettu virka-aikaisen lastensuojelupäivystyksen tilastointi, jonka avulla pyritään keräämään tietoa virka-aikaisesta päivystyksestä ja sen ohella ensiarviointityöskentelystä.

Pääsimme osallistumaan hanketyöryhmän kokoukseen joulukuussa, jossa meille syntyi havainto siitä, että ensiarviointityöskentely ymmärretään eri tavalla eri kuntayhtymän kunnissa. Toisissa kunnissa arviot tehdään vain ilmoitustekstin perusteella, toisissa asiakasperheeseen ollaan aina ensin yhteydessä. Järvenpäässä ensiarviointiprosessi muistuttaaakin paljon käytäntötutkimusta; kun ensiarvioinneissa neuvotellaan asiakkaan kanssa työskentelytavoista, tavoitteista ja tarpeista, pyritään käytäntötutkimuksessa samankaltaiseen dialogisuuteen sosiaalityön käytäntöjen kanssa. Molemmat haastavat vanhoja traditioita ja ymmärrystä työskentelystä. Tutkimustulokset eivät anna vastauksia kaikkiin kysymyksiin asiakkaiden tilanteesta tai käytännön työstä, eivätkä pyrikään olemaan ainoita

oikeita ratkaisuja. Tulokset ja havainnot tulisi pikemminkin nähdä siinä hetkessä käytävissä olleilla tiedoilla tehdyiksi parhaiksi mahdollisiksi tulkinnoiksi tilanteesta. Vaarana yhtenäistämässä ja keskittämässä saattaakin olla se, ettei dialogisuutta ymmärretä tiedon tuottamisen mahdollisuutena ja lapsen osallisuuden vahvistajana. Jos ensiarvioinneissa palataan takaisin paperiperusteisiin arviointeihin, työntekijän arvio jatkotuen tarpeesta perustuneen vain ilmoituksen sisältöön. Yhteisymmärrys asiakkaan tilanteesta ei siis enää syntyisi dialogissa, vaan päätös olisi institutionaalinen ja ylhäältä annettu.

Tämän tutkimuksen seurauksena Järvenpään tiimissä on alettu kiinnittää huomiota lapsen osallisuuteen ensiarviointiprosessin eri vaiheissa. Mikäli lapsi ei osallistu itse oman asiansa käsittelyyn, pyritään perustelut kirjaamaan aiempaa tarkemmin ja selkeämmin ensiarvioinnin asiakasteksteihin. Kehittämishankkeen myötä syntyvässä uudessa ensiarviointityöskentelyn mallissa tulisikin kiinnittää erityistä huomiota lasten osallisuuteen ja varmistaa, että sen toteutumiseksi luodaan selkeät puitteet ja toimintamallit sekä kirjauksikäytännöt.

Käytäntötutkimusprosessin aikana meille heräsi useita ajatuksia mahdollisen jatkotutkimuksen suhteen. Ensiarviointityöskentelyä osana lapsiperheiden palvelutarpeen arviointia ei ole juurikaan tutkittu, ja mielestämme olisi tarpeellista tuottaa tietoa nimenomaan lapsilähtöisen, vaikuttavan ja moninäkökulmaisen ensiarvioinnin kehittämistä varten. Toisaalta lapsilla ja perheillä on myös oikeus palvelutarpeen arviointiin tarvittaessa, ja on tärkeää, ettei palvelutarpeen arviointien määrän vähentäminen ole kehittämisessä itseisarvo. Olisi kiinnostavaa tutkia tapauksia, joissa saman lapsen ja perheen tilannetta on ensiarvioitu useita kertoja peräkkäin ilman, että palvelutarpeen arviointia on aloitettu. Yleisesti pohdimme myös sitä, että lapsen asemaa ja osallisuutta eri palveluprosesseissa ja niiden vaiheissa olisi tarpeen tutkia enemmän.

LÄHTEET

Biljeveld, G., Denning C. & Bunders-Aelen, J. (2013). Children´s and young people´s participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review. *Julkaisussa Child & Family Social Work* 20(2), 129-138.

Espoo 2017. Lastensuojelun ensiarvioinnin ja päivystyksen malli "Ahma". Viitattu 29.9.2019. <https://www.innokyla.fi/web/malli4547553>

Euroopan unionin yleinen tietosuoja-asetus 679/2016. Viitattu 6.10.2019. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=CELEX%3A32016R0679>

Helenius Jenni, Salonen-Hakomäki Sanna-Mari, Vilkka Hanna, Saaranen-Kauppinen Anita & Eskola Jari (2015). Teorian ja empirian vuoropuhelu tutkimuksessa: reflektioita ja ratkaisuja. Teoksessa Aaltonen Sanna & Högbacka Riitta (toim.). *Umpikujasta oivalukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa*. Tampereen Yliopistopaino Oy.

Hotari, K., Oranen, M. & Pösö, T. (2013). Lapsen lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, M. (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. THL.

Muukkonen, Tiina (2013). Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, M. (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. THL.

Juhila, Kirsi (2006). *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina*. Tampere: Vastapaino.

Järvenpää 2018. LAPE-ketterä kokeilu. Viitattu 29.9.2019. <https://www.lapeuusi-maa.fi/wp-content/uploads/sites/2/2018/11/Raportti-Ketterakokeilu-Jarvenpaan-ensiarviointityoskentely-malli-003.pdf>

Lastensuojelulaki 2007/417. Viitattu 7.12.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417#L1P5>

Perustuslaki 1999/731. Viitattu 7.12.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Pösö, Tarja (2010). Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus Sosiaalipolitiikan Ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti*, 18(4), 324-336. Viitattu 29.9.2019. <https://journal.fi/janus/article/view/50583>

Rytkö, Jaakko (2019). "TAI SITTEEN SIINÄ ON VAIN OSA SIITÄ TODELLISUUDESTA". Kokemuksia osallisuudesta ja dialogisuudesta lapsiperheiden palvelutarpeen arvioinnin prosessissa. Pro gradu –tutkimus. Turun yliopisto.

Salo, Ulla-Maija (2015). Simalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa Aaltonen Sanna & Högbacka Riitta (toim.). Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Tampereen Yliopistopaino Oy.

Saurama, Erja (2016). Sosiaalityön käytäntötutkimus ja pragmatismi. Teoksessa Satka, M., Julkunen, I., Kääriäinen, A., Poikela, R., Yliruka, L. ja Muurinen, H. (toim.). Käytäntötutkimuksen taito. Heikki Waris -instituutti ja Mathilda Wrede -Institutet.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Viitattu 29.9.2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Thomas, Nigel (2002). Children, family and the state: decision-making and child participation. Policy Press.

Toivonen, Virve-Maria (2017). Lapsen oikeudet ja oikeusturva: lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Väitöskirja. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Toivonen, Virve & Pollari, Kirsi (2018). Lapsen haastattelu- osa lapsen oikeutta osallistua. Teoksessa Hyvärinen, Sauli & Pösö, Tarja (toim.). Lasten haastattelu lastensuojelussa. PS-Kustannus.

Tuomi Jouni & Sarajärvi Anneli (2013). Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012). Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkauspäilyjen käsitteleminen Suomessa. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Viitattu 29.9.2019. https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019). Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käytäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Viitattu 29.9.2019. <https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/eettisetperiaatteet.pdf>

Vis, Holtan & Thomas (2010). Obstacles for Child Participation in Care and Protection Cases—why Norwegian social workers find it difficult. *Julkaisussa Child Abuse Review* 21(1), 7-23.

YK:n yleissopimus lasten oikeuksista. UNICEF. Viitattu 7.12.2019. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Yliopistonlehtorit Aino Kääriäinen ja Eveliina Heino saavat käyttää Käytäntötutkimus II -opintojakson raporttiamme tutkimustarkoituksiin